

foglalva vehetjük kezünkhez. Több tudománytörténeti elemzés nagyon érdekes, a szerző élénk stílusa miatt olvasmányos, sőt a pápaszem szó történetének bemutatása igen szellemes, a tudományos ismeretterjesztés remek példája. Nagyon fontos a tanulmányok vizsgálati irányát meghatáro-

zó tudománytörténeti megközelítés, amely hiányzik napjaink tudományos közbeszédéből. A filológusok öröme teljesebb lenne, ha az egybeszerkesztés némileg nagyobb gonddal készült volna.

Thimár Attila

SZILASI LÁSZLÓ: A SELYEMGUBÓ ÉS A „BONCZOLÓ KÉS”

Budapest, Osiris–Pompeji, 2000, 272 l. (deKON-Könyvek, 18).

Jókai Mór életművének értékelése a magyar irodalomtudomány egyik sokat tárgyalt, fontos problémája, amellyel kapcsolatban már maga az is kérdés lehet, hogy miért látszik ez a probléma olyan fontosnak. Szilasi László könyve nem a Jókai-korpusz olvasására vagy újraolvasására tesz kísérletet, hanem a Jókairól szóló kritikai diskurzus beszédmódját próbálja elemezni (nyilván ezért nem szerepel Jókai neve a címben, de még egy alcímben sem), azzal a kimondott szándékkal, hogy a mindeddig szerinte működésképtelenek és eredménytelenek bizonyult olvasási stratégiák lebontásával megnyissa a terepet más, eljövendő stratégiák számára, de tételesen kijelenti, hogy ő maga nem vállalkozik újszerű olvasatok, olvasásmódok kikísérletezésére. Emiatt kétségtelenül marad vissza némi – és nem is csekély – hiányérzet a könyv olvastán, bár a terep megtisztítása, az elfogadható és elfogadhatatlan előfeltevések szétválogatása vitathatatlanul nagyon hasznos munka. Az alábbiakban lesz még szó a hiányérzet más forrásairól, valamint módszertani kifogásokról is.

A monográfia lényegében négy fő részt tartalmaz: először a Jókai-recepciót a kultikus beszédmód felől közelíti meg, majd a

szakirodalomból kibont egy „látens paradigmat”, mely szerint Jókai a ki nem fejtett sugalmazások alapján nem mint regény-, hanem mint románcíró olvasódik, végül egy fejezet tárgyalja, milyen olvasási stratégiát próbál kísérőszövegeiben maga Jókai közönségére oktroyálni (Szilasi szerint egészen az általa éppen végrehajtott leleplezésig lényegében sikeresen). Ezekhez a szakirodalmat elemző fejezetekhez egy-egy illusztratív célú regényelemzés kapcsolódik, melyek azt vannak hivatva bizonyítani, hogy az eredmények működtethetők a Jókai-olvasásban. Ezután még egy fejezet Jókai angliai recepcióját tárgyalja.

A kultikus paradigma jó magyarázatot kínál a Jókai-problémára: mivel a Jókai-szöveget az ilyen beszédmód művelői mintegy szent szövegnek tekintik, blaszfémiaként irtóznak attól, hogy érdemi értelmező kijelentéseket tegyenek róla. A szöveg misztikus, diszkurzívan nem megközelíthető titkot hordoz, amelyről nem lehet többet mondani, mint hogy nagyszerű irodalom – a számtalan gáncsoskodó által fellelt hibák ellenére is. A kultikus paradigma elfogadottsága okozhatja, hogy egyrészt Jókai annyira központi jelentőségű szerző, hogy értelmezése

fontos kérdésnek számít, másrészt hogy az értelmezési stratégiák, a kritikai beszédmód vele kapcsolatban olyan kialakulatlan. Noha ez az eredmény érdekes és meggyőző, két probléma azért van vele. Az egyik, hogy Szilasi ezt a kultikus megközelítést általánosan érvényesnek tekinti a magyar Jókai-olvasásra, holott nem az. Nagy valószínűséggel saját önkorlátozása okozza az optikai csalódást: a Jókai-korpuszt azonosítja a regényekkel (ami még elfogadható, minthogy Jókai a legnagyobb hatást ezekkel váltotta ki, és ez a szövegyanyag is épp elég munkát ad egy irodalomtörténésznek), a szakirodalmat pedig a monográfiákkal. Csakhogy egész könyvet nyilván az szentel Jókainak, aki szereti: a monográfiákban ezért dominál a kultikus beszédmód, míg cikkekben, kritikákban sokkal több ellenirányú megközelítés bukkanhat fel. Másrészt igazságtalannak érzem, hogy a kultikus szakirodalom központi mintadarabjaként Mikszáth Kálmán Jókai-életrajza szerepel, hiszen így szaktudományos beállítottságot kérünk számon Mikszáthon, aki inkább életrajzi regényt írt, bevallottan a Jókai-kultusz előmozdítása érdekében.

A Jókai-val kapcsolatos szakirodalmi sejtések Szilasi szerint mind oda futnak ki, hogy Jókai nem regényeket, hanem románcokat írt. Ez nagyon termékeny belátás lehet, bár azzal a nehézséggel számolni kell, hogy a magyar irodalomtudományban a *novel-romance* megkülönböztetésnek csak igen csekély hagyományai vannak, és a románcos történetek olvasásának diszkurzív keretei tulajdonképpen kialakulatlanok. Szilasi azonban a műfajokat rögzített entitásoknak tekinti: kibogozza a Jókai-szakirodalomból az implicit módon megfogalmazott általános jellemzőket,

majd melléjük teszi Northrop Frye románc-definícióját, megállapítja, hogy a kettő nagyjából egyezik, és kijelenti, hogy akkor a szakirodalom megsejtette, hogy Jókai románcíró. A műfajok ilyen statikus és nem kontextuális felfogása véleményem szerint például *Az idegen zamat* című, az angol recepciót tárgyaló fejezet dekonstruktóri elméleti alapállásával is ellentétes, nem csak az én felfogásommal. Jókait az angolok nem azért olvassák románcként, mert az, hanem mert ők tudnak románcként olvasni, mert számukra van ilyen műfaji elvárás-rendszer, van ilyen olvasásmód. Magyarországon viszont nincs – de még lehet, ha a románc fogalmát sikerül az irodalomtudománynak és az oktatásnak elterjeszteni, ha létrejön a románc műfaja, amely majd Jókai életművét is magába foglalhatja.

A Jókai kísérőszövegeinek, az ezekben ajánlott, vagy talán az ezek által az olvasóra kényszerített olvasási stratégiáknak szentelt elemzés nagyon izgalmas és meggyőző. A fejezet első oldalai elárulják ugyan, hogy a számtan Szilasinak nem erős oldala, de nem is matematikusi eredményeket várunk el elsősorban egy irodalomtörténésztől. Azt állítja, Jókai 26 regényhez nem fűzött kísérőszöveget, majd felsorol 25-öt; egy táblázatban szembesít 33 kísérőszöveggel ellátott regényt 23 kísérőszöveg nélkülivel (az *Egy hírhedett kalandor* és *A mi lengyelünk rossz rubrikába került*), majd leszögezi, hogy az arány 31/26; a megadott arány 57 regényt tenne ki, míg a 134. oldalon azt állítja, összesen 58-ról lesz szó, viszont a táblázatban 56 regény szerepel. Az utóbbi a helyes szám: ebből 31 bír kísérőszöveggel.

Szilasi szerint Jókai legbefolyásosabb, az egész recepciót meghatározó értelme-

zöje maga Jókai. A kísérőszövegekben olyan olvasásmód ajánlatát dolgozta ki, mely szerint a Jókai-szöveg tökéletes, mert egy végső, isteni igazságot tartalmaz közvetlenül. Ehhez kapcsolódik egyébként az óriási műveltséganyagot szuverén módon kezelő, önkívületben fogalmazó és a kvázi-sugalmazott szöveget javítás nélkül lejegyző író képzelete, amely mintegy garantálja a szöveg isteni igazságát. Az angol recepció elemzése hivatott bizonyítani, hogy lehetséges másféle Jókai-olvasás is – olyan, amelyet nem preformál Jókai Mór saját értelmezésmódja. Amiből persze egyáltalán nem következik, hogy nekünk most a találomra kiválasztott angol recepció belátásaira kéne alapoznunk Jókai újraértékelését. Egyrészt tagadhatatlanul megtermékenyítő hatású, ha kívülről, egy tágabb kontextus felől próbálunk szempontokat nyerni nemzeti irodalmunk megértéséhez (amihez persze nem nélkülözhetnénk a francia, német stb. recepciót sem), másrészt azonban Szilasi világossá teszi, hogy az angol Jókai egy másik Jókai: angolul sokkal kevesebb és az alapos, a szövegek románcos jellegét erősítő átdolgozásnak köszönhetően sokkal rövidebb munka jelent meg ilyen név alatt. Az angol recepció tehát Szilasi koncepciójában nem arra való, hogy szokatlan szempontjaival megtermékenyítse a magyar Jókai-olvasást, hanem hogy pusztá másságával felhívja a figyelmet a másféle olvasások lehetőségére.

Ezen a ponton kanyarodnék vissza a kísérőszövegeket tárgyaló fejezet utáni regényelemzésre, *A három márványfejre*. Egyáltalán nem vagyok arról meggyőzve, hogy a regényszövegben található, a történetmondást újra meg újra megszakító „disputa” a „Szerző” és a „Kritikus” között

joggal tekinthető kísérőszövegnek. Hiszen azért ez mégiscsak más, mint az esetleg több évtizeddel későbbi és ezért csak bizonyos kiadásokban megtalálható, a regényszövegtől már az eltérő évszám okán is elváló utószó vagy a paratextusként értelmezhető szerzői előszó. Azért is kell a disputákat a regény integráns részének tekinteni, mert számos helyen tartalmazzanak mind a Szerző, mind a Kritikus szövegei olyan kiegészítő információkat, melyekre a történet követéséhez az olvasónak nagy szüksége van. Mindezt elmondhatná a regény narrátora is, ahogyan például a *Fekete gyémántok* narrátora teszi. A disputát én ezért inkább bravúros elbeszélés-technikai leleménynek tekintem, amely egyben a fikcionalitás állandó szignáljaként működik a regényben. (Vagy románcban.) Ha ezt kísérőszövegnek vesszük, akkor kísérőszövegnek vehetjük akár melyik regényben a narrátor összes olyan megnyilvánulását, amely a narrátort érzékelhetővé teszi.

Szilasi László nem kíván regényértelmezéseket adni, nem kíván részévé válni a Jókai-recepciónak, hanem kívülről akarja látni ezt a recepciót. Annál feltűnőbb, hogy *A három márványfej* kísérőszövegeinek elemzése során mégsem tudja megállni: nagy élvezettel kezdi a szöveget boncolgatni, és igen színvonalas értelmezés bontakozik ki a szemünk láttára, amelynek azonban már semmi köze sincs a fejezet főtémájához, a Jókait olvasó Jókaihoz. Félreértés ne essék, én ezért Szilasit nem kárhoztatom, sőt ezt a néhány oldalt a legélvezetesebbek közé sorolnám. De vajon miért nem működik itt a szigorú önkorlátozás? Egyrészt válaszolhatnám azt, hogy *A három márványfej* tényleg nagyon jó mű, amely méltán ragadta ma-

gával az elemzöt, és szerintem még ennél is sokkal többet ki lehetne belőle hozni. Másrészt azonban egy általánosabb sejtést is meg merek kockáztatni: az a lelkesedés, amelyet *A három márványfej* belőlem és láthatólag Szilasiból is kivált, talán csak jele egy általánosabban érzékelhető ten-

denciának, hogy a Jókai-kánonban alapvető változások készülődnek; a hangsúly átkerülhet a társadalmi funkciókat tudatosan vállaló korai irányregényekről az újszerű poétikai alakításmódokkal kísérletező kései Jókaira.

Hajdu Péter

SCHWEITZER PÁL: ADY ÉS MYLITTA. MŰ ÉS ÉLMÉNY KAPCSOLATA EGY SZERELEM HARMINC VERSÉBEN

Budapest, Argumentum Kiadó, 2000, 360 + [4] l.

Schweitzer Pál az Ady-filológia jól ismert alakja. Láng Józseffel együtt Ady költői életművének gondozója és kiadója, ennek a textológiai tevékenységének fontosságát az is növeli, hogy Ady összes költeményeinek kritikai kiadása jelenleg még befejezetlen. Adyról szóló tanulmányai, könyveiben az életmű egy-egy részletét egy pontosan meghatározott szempontból vizsgálja. 1969-ben megjelent *Ember az embertelenségben* című kisebb könyvnyi terjedelmű tanulmányában Ady világháború alatti korszakának szimbolikus motívumcsoportjait elemzi „a művészi eszközök átalakulásának és az átalakulást meghatározó – mindenekelőtt társadalmi – mozgatóerők viszonyának” (*Ember az embertelenségben: A háborús évek Ady-verseinek szimbolikus motívumcsoportjai*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1969, 5) szempontjából. Schweitzernek ebben a könyvében az Ady-versek mögött meghúzódó életrajzi tényezők háttérbe szorulnak. *Szépség és totalitás* című 1980-as kandidátusi disszertációjában szintén Ady utolsó költői korszakának műveiben vizsgálja a szép fogalmának tartalmát. Könyvének bevezetőjében Schweitzer a következőkben határozza meg vizsgálódásának irá-

nyát: „A munka ilyenformán világgép-elemzés. Nem a szépséget igyekszik felmutatni az Ady-versekben, még kevésbé a szépség esztétikai fogalmának dedukcióját elvégezni belőlük. Arra kíván válaszolni, hogy mit jelent a szép mint szimbolikus tartalmú fogalom Ady ekkor született műveiben, illetőleg milyen korrelátum van e fogalom és a költői világkép teljessége között.” (*Szépség és totalitás: A szép fogalmának tartalma Ady utolsó alkotókorszakában*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1980, 11.)

A 2000-ben megjelent *Ady és Mylitta* című könyvében Schweitzer Pál a költő és a verseiben Mylittának nevezett Machlupné Zwack Mici 1913 tavaszától datálható s 1915-ig mintegy harminc verset ihlető viszonyának életrajzi vonatkozásait kutatja. A monográfia előzményeit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy több évtizedes kutatómunka áll megszületésének háttérében. A szerző a könyv előszavában Hegedűs Nándor 1962-es, Ady Mylitta-verseiről írt s az ItK-ban megjelent tanulmányát említi mint azt a momentumot, ami a költő szerelmi költészetének erre az érdekes s életrajzi vonatkozásaiban addig részletesen nem ismert csoportja felé irányította a figyelmét. Ezt követte a hetvenes években